

Пашник С. Д. (м. Запоріжжя)

КУПАЛО – СВЯТО ЛІТНЬОГО СОНЦЕСТОЯННЯ

Дослідження та відтворення обрядодій прадавнього свята Купало, осмислення значення духовних традицій в культурному житті українського народу задля їх збереження для нащадків

Одним із напрямків діяльності Запорізької обласної організації Національної спілки краєзнавців України є дослідження українських народних обрядів та традицій, серед яких одним із самих яскравих є обряд проведення свята Купала на острові Хортиця.

Основним предметом дослідження став духовний зміст, що був закладений нашими предками в святкуванні літнього сонцестояння: смерть сонячного божества ввечері і його народження у новому прояві зранку. Автором відтворено загальний план обрядодійства, описуються атрибути і їхнє символічне значення, а також надається пояснення шлюбних дій, які стали відображенням світотворення, що спостерігають люди при поєднанні Сонця і Води, як чоловічого і жіночого начала.

Національний заповідник «Хортиця» завдяки своїй привабливості і наявності священних місць збирає велику кількість відвідувачів на етнографічні заходи. Відтворення стародавніх обрядів сприяє вихованню вітчизнолюбських почуттів і шануванню самобутності народу і його стародавніх святинь.

Одне із найбільших свят українського народу Купало щорічно відзначають на священному острові Хортиця кілька українських громад. Духовний центр «Руське Православне Коло» та Фольклорно-обрядовий колектив «Оріани» проводять народне свято за стародавніми віруваннями нашого народу. Місце проведення свята заворює своєю таємничістю на мальовничому березі Старого Дніпра серед величних скель. А відчуття святості навіює купальське обрядодіяння, яке є багаторічним досвідом відтворення стародавнього звичаю нашого народу. Про його таїни ми й повідаємо у цій статті.

Святкують Купало на день літнього сонцезвороту. Свято символізує народження нового прояву Сонця, і тим самим завершується панування Ярила. В календарі Купало припадає на 24 червня (треба врахувати, що календарні системи недосконалі та, маючи зміщення в кілька діб, можуть не відповідати астрономічним подіям). В цей час небесне світило знаходиться у куполі – найвищій небесній точці, тому дні найдовші, а ночі найкоротші. Рослинний і тваринний світ отримує найбільше тепла і світла, визрівають зерна і плоди.

Купалу називають Богом плодючості і зображають з відповідними ознаками чоловічої сили. Раніше при шестиденному тижні (див. годинник) в році було 60 тижнів, тому на кожне правління сонячного божества між сонцестояннями і рівноденнями припадає по 15 тижнів. Кожен тиждень у відносному порівнянні якби дорівнював одному року життя. На панування Купала від літнього сонцестояння до осіннього рівнодення відповідно припадає вік від 30 до 45 років. В людському житті на цей час зрілості має бути родина і діти, ось чому плодючість і сила Купали є основною ознакою. [4, 18].

Свято починається звечора, напередодні дня Купала – 23 червня [3, 433]. Зарання хлопцями готуються дрова, смолоскипи, колесо. Дівчата плетуть вінки, кошики, як для себе, так і для хлопців.

Хлопці і дівчата збираються окремими гуртами і стають один проти одного. Головні персонажі свята – Купало (іноді називають Кострубом) та Марена, які уособлюють чоловіче (сонячне) і жіноче (водяне) божества, вони на цьому святі мають пошлюбитися [1, 45]. Ці дві дійові особи можуть обираються відповідно хлопцями й дівчатами серед найкращих молодих людей (якщо можливо, то це має бути пара) або виготовляються як ляльки [3, 449].

Ляльки робляться на хрестовидній основі з патикив. Купало – із сухого сіна, а Марена – із зелені. Зарання для ляльок готується простий, але відносно гарний і відповідний одяг: сорочки, штани і спідниця. Можна підкласти під одяг потовщення, щоб зобразити статеві ознаки. Ні в якому разі не робити ляльки опудалами з ганчірок, у разі відсутності одягу краще перев'язати трав'яні ляльки гарними стрічками. Замість голови можна викласти китиці рослин.

Хлопці ідуть до дівчат сватати свого Купалу за Марену. Ці дійства своєрідне випробування перед майбутнім шлюбом. Тому, як і на весіллі, жартами, хитрощами, а також пісненими перепалками хлопці переконують дівчат пошлюбити пару. На кінець дівчата за викуп погоджуються віддати Марену за Купала.

Поєднання чоловічої і жіночої стихій породжує життя, яке на святі символізує гілка верби як весільне дерево (гільце), яку називають Купайлиця. Вербицю закопують у землю [5, 48]. Головні персонажі стають біля дерева, утворюючи Трійцю. Купайлицю прикрашають стрічками, намистинками, цукерками і навколо неї розпочинають хоровод, прославляючи наш Рід.

Купало знайшов свою пару Марену, але ж іншим молодим учасникам обрядодійства теж треба віднайти собі пару. Всіх запрошують до Води, в цей час Сонце купається в Світових Водах, які треба ушанувати і всім очиститися скупавшись або вмившись.

Дівчата гадають на судженого – кидають у воду свої вінки, а хлопці повинні їх дістати. Вінок – це символ щастя та одруження. Чий вінок хлопець дістане, того й дівчина повинна поцілувати і мусить бути з ним у парі на це свято (як правило, вибір зараня узгоджують). Таким чином, жіноча половина примушує хлопців очиститися в своїй стихії.

Поплескавшись у воді, люди проходять через великий Купальський вінок, як би знову народжуючись.

Дійство знову переходить на галявину, де підготовлені дрова для вогнища. Основним стрижнем, довкола якого відбуваються дійства, є Купальський вогонь, який символізує Сонце-зародок в утробі Матері-Землі. Він має горіти цілу ніч – від заходу Сонця-Ярила до лона (смерті) до сходу (народження) Купала.

Перед запаленням вогнища, жінка-Зоря з крилами-рушниками (чи великою хусткою) несе у курильниці вогнище від Небес. Чотири хлопці зі смолоскипами стають квадратом навколо хмизу, що позначає чотири Сонця (чотири пори року). Зоря (або її помічниці зоряниці) запалює їм смолоскипи. Потім хлопці кілька разів обертаються навколо хмизу і запалюють вогнище, що символізує "сонячне сплетіння". Можна задіяти шість або й вісім смолоскипів, всі ці числа все одно пов'язані із сонячним божеством.

Якщо дівчата примусили хлопців (вогонь) зайти за вінком у свою стихію (воду), то після запалення вогню при заході Сонця хлопці перестрибують через вогонь спочатку самі, показуючи свою спритність і бойові навички, а потім, як стихне полум'я, у парі з тими дівчатами, вінки яких дістали.

Кожен вважає за честь очиститися вогнем – тричі перестрибнувши через багаття. Існують прикмети пов'язані з цим: якщо парубок найвище стрибнув – буде гарний урожай у його родини, вскочить у полум'я – чекай біди. Коли ж вдало перестрибнуть багаття

юнак з дівчиною, і руки не роз'єднуються – вони неодмінно одружаться і проживуть у злагоді все життя [1, 46].

Треба зазначити, що хоч свято Купала переважно популярне серед молоді, але й люди іншого віку також можуть брати у ньому участь [5, 50], тільки, звісно, вони не гадають на свою пару, якщо така є або ще зарано.

Хлопці спускають з гори вогняне колесо-сонце (символ літнього сонцевороту) у воду. Для горіння дерев'яне колесо обгорталось соломною [3, 464]. Також колесо можна розкрутити на стовбі під загальне пожвавлення і радість.

Ця обрядодія пов'язана зі шлюбом Вогню і Води. Символіка поєднання двох стихій у нас зазначена на державному прапорі, де Сонце занурюється у Світові Води. Або дають інше тлумачення прапору: «золотокосі поля під синім небом», бо на цей час визріває пшениця, і такий краєвид на свято Купала є в багатьох куточках нашої країни.

Ляльки Купали і Марени мають повернутися до своїх стихій. Тому під загальне пожвавлення урочисто хлопці солом'яного Купалу спалюють, а зелену Марену дівчата

топлять у воді. Статний хлопець підіймає Купайлицю і учасники стрибаючи мають відломити собі на щастя гілочку верби, бажано з прикрасою.

Коли забави стихають, люди від вогнища запалюють свічки на заготованих зарання кошиках-віночках і йдуть до річки, щоб пустити їх водою й ушанувати предків. Свічки що пливуть водою, якби відображаються зорями на Небі, а кожна зірка – це душа наших прашурів.

Після цього всі сідають за святкову вечерю, віддаючи шану предкам і молячись за народження Сонця Купали, як літнього прояву Дажбога.

Хто бажає, йде у ліс шукати квітку папороті, як правило, парами. Хтось намагається знайти за її допомогою скарби, а хтось знаходить своє щастя – кохання. Символом цієї чарівної квітки є наш державний Герб – Триглав, в якому можна впізнати бутон квітки. А в іншому розумінні Герб символізує чоловіка, жінку і дитину. Це й є для нас свята Трійця – символ нашого Роду.

Купальська ніч духовно єднає людину з природою, возвеличує побут, освячує почуття молодих сердець. Всю ніч біля вогнища проводяться ігрища, співаються пісні, розповідають усмішки, пригоди.

Ще вдосвіта люди йдуть вмитися джерелицею і набрати цілющої води у криницях чи джерелах, яка освячується волхвом. Після дійств біля криниці всі підіймаються на пагорб, щоб зустріти Сонце, вогнище вже більше не підтримують, воно само поступово гасне. На пагорбі проголошуються славні Сонцю, подяки Дажбогу за життя і молитви за добрий урожай.

У Купальську ніч польові та лісові трави набирають виняткових чарівних властивостей, великої лікувальної сили. Здебільшого збиранням зілля займаються літні люди, бо у них є найбільша потреба в допомозі лікарських рослин. Збирати траву виходять дуже рано. До рослин при збиранні промовляють молитви. Найпростіша з них: «Батьку-Небо, Земле-Мати, благословіть траву збирати».

Купалбог з цього часу вступає в свої повні права, наділяючи нас добрим врожаєм. Недарма його ще називають Раєм [2, 123], бо літня пора – це дійсно Рай на нашій Богом даній землі.

Беручи участь у народних обрядах, ми духовно збагачуємо себе і наш Рід. Це наше налаштування на великі звершення, адже після свята починається праця. Ми віримо, що не просто трудимося, а допомагаємо Рідним Богам творити Світ, в якому живемо. Ми є внуками Дажбога, і сила Його перебує з нами!

Джерела та література

1. Волхвиня Зореслава, Проповідник Світлояр. Купайло – Бог земних радощів // Сварог. – 1997. – Вип. 6.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. – К.: Обереги, 1994. – Кн. 1. – 400 с.
3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: У 2 кн. – К.: Обереги, 1994. – Кн. 2. – 528 с.
4. Пашник С. Д. Руський Православний Календар. – Запоріжжя: Руське Православне Коло, 7525 (2017). – 172 с.
5. Творун С. О. Практична етнологія для ділових людей. Навчальний посібник. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 216 с.